

УДК 78.071.2

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДЖАЗУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Павленко О.М.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті розкрито особливості навчання джазового мистецтва майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки. Висвітлено специфіку джазового мистецтва. На основі аналізу наукових джерел розкрито особливості джазової мелодики, гармонії, ритму. Розглянуто види і засоби імпровізаційної техніки в джазі. З'ясовано особливості навчання імпровізації в джазі. Розкрито принципи буквено-цифрових позначень акордів у джазовому мистецтві.

Ключові слова: майбутній учитель музичного мистецтва, фахова підготовка, джазове мистецтво, джазова імпровізація, джазовий ритм, джазова гармонія.

Постановка проблеми. Нові орієнтири в соціальному й культурно-мистецькому житті вітчизняного суспільства диктують необхідність суттєвих перетворень у сфері освіти та виховання. Стратегія освітньої політики спрямовується на вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя, що дозволить забезпечити формування компетентного, всебічно розвинутого, високоморального, мобільного педагога.

Концептуального переосмислення підготовки фахівців мистецького профілю також вимагають і євроінтеграційні процеси вітчизняної освітньої політики. А отже, головною метою мистецького навчання має стати підготовка висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців у галузі культури та освіти. Саме тому навчання основам джазового мистецтва майбутнього вчителя музичного мистецтва у фаховій підготовці набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі розглядаються питання, присвячені проблемам виникнення і становлення джазу (К. Берендт, Д. Коллієр, В. Конен, А. Медведєв, Є. Овчинников, Ю. Панасє, В. Переверзєв, У. Сарджент та ін.); історії жанрово-стильової палітри джазу (В. Єрохін, В. Полянський, Ю. Чугунов та ін.); джазового виконавства та імпровізації (Є. Барбан, О. Баташов, Б. Гнилов, Ю. Кінус, Ю. Козирєв, Д. Лівшиць, А. Одер, Т. Полянський, Г. Шуллер та ін.); навчання джазу у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва (Б. Брилін, В. Дряпіка, О. Жаркова, О. Курильченко, Н. Попович, Н. Сродних, О. Хижко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць свідчить, що науковці досить широко та ґрунтовно розглядають питання джазології та джазової освіти. Проте незважаючи на ґрунтовне висвітлення кола проблем, питання пов'язані з методичними особливостями навчання джазу майбутнього вчителя музичного мистецтва не отримали належної уваги.

Метою даної статті є висвітлення методичних особливостей навчання джазового мистецтва майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Джаз у світовому музичному мистецтві посідає одне з найважливіших місць і вважається самотнім явищем. Він вирізняється особливою художньою

специфікою та естетичною оригінальністю. Адже у джазовому мистецтві поєднуються різноманітні форми музичної творчості, перетинаються національні традиції, школи, напрямки. Він впливає і впливає на масові жанри, форми композиторської творчості, виконавське мистецтво музикантів. Джазове мистецтво відображає різноманітні аспекти буття суспільства, збагачує сучасну музичну культуру та систему мистецької освіти.

На переконання В. Конен, джаз, як яскравий представник сфери «третього пласту», став напрямом у масовому музичному мистецтві, і це дало йому змогу протистояти багатоміковим традиціям композиторської творчості Європи, «створити самостійний музичний механізм із закінченою високооригінальною системою виражальних засобів і особливою художньою логікою, здійснити величезний вплив на розвиток масової музики ХХ ст. і втілити у своїй естетиці емоційний дух сучасної епохи» [3, с. 88].

У багатьох наукових дослідженнях джаз визначається як професійне мистецтво, яке збагатило сучасне музичне мистецтво новим тематично-образним змістом, а особливо незвичними, оригінальними, специфічними виражальними засобами. До головних ознак джазу відносяться: використання особливих ритмічних структур (синкопування, поліритмія); характерне метро-ритмічне протистояння – свінг; імпровізаційність; послідовність своєрідних гармонічних засобів (переважно септакордів, нонакордів та політерцієвих акордів); особливу виконавську манеру з характерним інтонуюванням та звуковидобуванням, відмінну від академічної; широке застосування варіантно-варіаційного принципу розвитку; специфіку тембрової палітри інструментального та вокального виконавства.

Відмітимо, що цей вид музичного мистецтва є відкритою динамічною художньою системою з широким жанрово-стильовим діапазоном, оригінальним комплексом засобів виразності та імпровізаційною природою. Це дозволяє джазу розвиватися та активно взаємодіяти із різними музичними пластами.

В. Озеров справедливо зазначає, що, джаз, порівняно з легкожанровою естрадою, яка домінує в структурі масового музичного споживання, є цікавим і привабливим не тільки як предмет вивчення, але й як матеріал для вирішення різноманітних методичних і художньо-виховних

завдань. Вчений впевнений, що саме джаз, як самостійний, творчо-активний і життєздатний вид музичного мистецтва, стає необхідною і важливою ланкою в педагогічній моделі сучасної музичної культури [5, с. 6].

Для нашого дослідження є важливими висновки В. Дряпки, що джаз як невід'ємна частина сучасного музичного мистецтва відповідає вимогам відновлення, оптимізації, гуманізації мистецької освіти. Вчений переконаний, що навчання джазовому музикуванню сприятиме універсальності змісту навчання, що включає у себе не абсолютизацію джазу, а органічний синтез, доповнення, поліфункціональність і комплексність [1, с. 13].

У процесі навчання джазу майбутнього вчителя музичного мистецтва є важливим розкриття особливостей ритміки, мелодики, гармонії. Так, джазове мистецтво характеризується оригінальністю та багатоплановістю ритмічної структури. Саме ритм у джазі є багаторівневою системою, яка поєднує у собі складні приклади ритмічної техніки. Особливість ритміки джазу виявляється у прагненні до незалежності ритмічних ліній, тріольному принципі ритмічних пропорцій, синкопуванні, поліритмії, свінгу, блукаючих акцентах. Метроритмічна конфліктність в джазі має особливий естетичний зміст, саме тому сприйняття такої музики обумовлено руховою рефлексією.

На відміну від європейської музики, в якій основну метричну пульсацію закладено в мелодії, у джазі ритм не поєднується з мелодією, а лежить у самостійній площині. В. Конен вказує на присутність у джазовій ритміці підсвідомо-інстинктивного імпульсу, чого немає у раціональній організації часу в європейській музиці [3, с. 223].

Джаз не можна уявити без свінгу – ритмічного оформлення звуковисотності, що виявляється у протиставленні регулярному, організованому біту, більш гнучкої і вільної ритміки. Особливість свінгу виражається у поєднанні двох взаємодоповнювальних компонентів, а саме граунд-біту та мікроритму. Завдяки такій техніці створюється відчуття великої внутрішньої енергії, що знаходиться в стані нестійкої рівноваги, а також ефект розгойдування звуковий маси, розхитування метричної основи. Техніка свінгування передбачає розбіжність метричних і ритмічних акцентів, в результаті якої народжується відчуття і переживання метроритмічної конфліктності.

Також у джазі одним із важливих елементів виразності є синкопування, суть якого виявляється у випередженні або запізненні. У процесі випередження відбувається зміщення акценту з долі такту вперед, а при запізненні – зміщення акценту з долі такту назад. Студенту важливо пам'ятати, що синкопування у європейській музичній традиції застосовується з метою досягнення ефекту та носить епізодичний характер, а синкопування у джазі – це важливий елемент музичного ритму.

В. Корольов переконаний, що джазова ритміка передбачає не специфічну ритмічну оформленість звуковисотності, а ритм-виконавську манеру, яка не підлягає точній фіксації і запам'ятовується студентами завдяки прослуховуванню яскравих джазових виконавців [4, с. 44]. Слід відзначити, що тривалість адаптаційного періоду залежить від індивідуальних особливостей майбутнього

вчителя музичного мистецтва та сформованості вмінь виконувати різноманітні ритмічні джазові формули.

Аналіз можливостей джазової ритміки показує, що вона володіє достатньо широким спектром резервів, які можуть ефективно сприяти творчому розвитку майбутнього вчителя музичного мистецтва: розвивається чуття метро-ритму, розширюються межі ритмічного мислення. Творче використання у навчанні ритмів джазу дозволяє вивільнити метроритмічні уявлення, а позитивні емоції у спілкуванні з джазовою ритмікою може владнати труднощі, пов'язані з засвоєнням ритмоформул у процесі фахової підготовки.

Деяко специфічною є і ладоінтонаційна основа джазової мелодики, якій притаманна блюзова забарвленість, зміна рівномірної температури, експресивність, свінгова метро-ритмічна організація і акцентування. Також використовуються хроматичні, альтеровані звуки, орнаментика, різноманітні лади.

Важливим елементом джазової мелодики є блюзовий звукоряд і його самотні тони. Блюзові тони розташовуються на пониженому III, V і VII ступенях в мажорі. Основною характеристикою таких тонів є коливання між натуральними і пониженими ступенями. Слід відмітити, що ці тони сприяли появі блюзового ладу, який можна уявити як мажорну гаму з «пониженою» терцією, квінтою і септимою. Джазові мелодії, завдяки блюзовим тонам, відрізняються журбою, печаллю, що дало привід помилково трактувати блюз лише як меланхолійну пісню.

Також студенту потрібно пам'ятати про характерні особливості мелодики в джазі: принципи європейського музичного мислення переважають у класичному джазі та свінгу, альтеровані та хроматичні ступені використовуються у бібопі, а різноманітна палітра ладів – у стилі кул та інших напрямках джазу.

Педагогічний зміст розглянутих властивостей ладоінтонаційної основи джазу полягає в демонстрації майбутньому вчителю музичного мистецтва особливого музичного колориту, порушення рівномірної температури, творчого підходу до інтонаційних модифікацій.

Важливу роль у творчому зростанні студента можуть виступити специфічні особливості гармонії джазу, в якій поєдналися європейські музичні традиції та афро-американські ідіоми. Так, гармонічною нормою мови джазу стали дисонантність та еліпсис, а типовою особливістю жанрово-стильової системи – гармонічна заостреність, тональна нестійкість. Необхідно зазначити, що основою джазової гармонії є септакорди. Виокремлюють такі основні види септакордів: великий мажорний септакорд, малий мажорний септакорд, малий мінорний септакорд, великий мінорний септакорд, малий септакорд, зменшений септакорд. Складні акорди поділяються на такі: онакорди, ундецимакорди, терцдецимакорди, акорди нетерцієвої будови (квартакорди), неповні акорди. Альтерація звуків акордів надає особливої колоритності звучання гармонії в джазі.

Ю. Чугунов, досліджуючи особливості гармонії в джазі, виокремлює такі особливості гармонії в джазі, а саме: інтенсивна дисонантність, прагнення до акордового паралелізму, детальна гар-

монізація (використання побічних доміант, хроматизмів, різноманітних заміни), вплив блюзового ладу [10, с. 4].

Майбутньому вчителю музичного мистецтва необхідно звернути увагу на те, що джазові звороти і послідовності спираються на різні типи інтервального руху. О. Рогачов виокремлює такі: кварто-квінтовий рух (об'єднуються декілька акордів різних функцій); низхідний напівтоновий рух (об'єднується послідовність із декількох акордів різних функцій); висхідний і низхідний малотерцієвий рух (об'єднуються між собою основні функції паралельних тональностей); висхідний цілотноновий рух (об'єднуються декілька акордів різних функцій із можливими паралельними і тритоновими замінами); низхідний рух по великих терціях (пов'язуються акорди двох функцій, одна з яких є паралельною або тритоновною заміною); тритоновий рух (дві паралельні заміни мажоро-мінорної тоніки знаходяться між собою у тритоновному співвідношенні); гармонічна заміна однойменного мажору і мінору [9, с. 7-13].

Звертаючи увагу студентів на закономірності джазової гармонії, можна відзначити основний принцип тонального руху в джазі, який характеризується чіткістю гармонічної схеми при творчому заповненні акордів. У процесі засвоєння гармонічних структур можуть розкритися особливості голосоведення джазових гармонічних зворотів.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що засвоєння майбутнім вчителем музичного мистецтва нових прийомів гармонічного руху, знайомство з джазовими гармонічними забарвленнями, блоками, схемами може сприяти розвитку в них ладо-гармонічного слуху, формування творчого підходу до гармонізації джазових стандартів, розширення знань про гармонічні можливості музичних інструментів.

Також потрібно звернути увагу у процесі навчання джазу майбутнього вчителя музичного мистецтва на формування вмінь «розкодувати» цифровий запис гармонії. Джазова нотація відрізняється від традиційної використанням великої кількості буквено-цифрових позначень, а також специфічних і умовних символів. Слід зазначити, що буквено-цифрове позначення акордів може детально відобразити склад акорду, альтерацію, обернення.

До буквено-цифрових позначень, акорду входить: латинська літера, що позначає основний тон акорду (C, D, E, F тощо); приставка, яка вказує лад: «m», «dim», «add»; цифри та інші символи, що вказують на інтервальну будову акордів: «7», «Ø», «Δ». Наприклад, M, maj, maj7, Δ – вказують на те, що це великий мажорний септакорд (позначає велику септиму в акорді); m, mi, min, «-» – мінорний трізвук, септакорд (відноситься завжди тільки до терці в акорді); °, dim, verm – зменшений септакорд; Ø – малий зменшений септакорд; aug – збільшений трізвук, септакорд; x – малий мажорний септакорд (домінантовий); add – доданий ступінь в акорді; sus – заміна ступеня акорду; omit – пропуск ступеня в акорді; -, b – зниження ступеня акорду; +, # – підвищення ступеня акорду. Складні акорди можуть записуватися у вигляді дробу (C/G). Розкладення на два простих акорди, спрощує розуміння структури складного акорду.

Слід відзначити, що вміння виконувати акорди за буквено-цифровою системою сприятиме ефективному декодуванню акордів у процесі гармонізації джазового матеріалу. Це дозволить майбутньому вчителю музичного мистецтва творчо підходити до вирішення завдань під час джазового музикування.

Важливим компонентом джазового мистецтва є імпровізація, в якій поєднується процес і результат у творчому пошуку. Імпровізація сприяє підвищенню експресії виконання, встановлення інтерактивних контактів між виконавцем і слухачами, залучаючи їх до співтворчості. Також вона демонструє не результат, а процес створення музики.

Імпровізація є невід'ємним компонентом творчого процесу, а також її результатом і засобом удосконалення. Більшість дослідників визнає, що головне в імпровізації – раптовість творчого імпульсу. У зв'язку з цим її розглядають, як особливий вид художньої творчості, у процесі якої створюється художній твір у момент його виконання без попередньої підготовки. Творчий процес в імпровізації характеризується не лише спонтанністю, а й тим, що продукт творчості стає невіддільним від творчого акту.

З метою активізації творчої діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, підвищення рівня зацікавленості навчанням музики доцільно використовувати джазову імпровізацію у процесі фахової підготовки. Цей вид творчої діяльності відкриває нові перспективи й можливості для всебічного розвитку особистості, творчої компетентності, підвищення виконавського рівня.

О. Олексюк зазначає, що здатність до імпровізації передбачає високий рівень культури мислення, глибокі знання, професіоналізм. У своєму прагненні до гармонії, краси та досконалості творча імпровізація виступає як форма реалізації духовного потенціалу особистості вчителя музичного мистецтва. Вчена переконана, що музично-виконавська імпровізація має особливу духовну активність, яку супроводжують інтуїція, стан інсайту, творча уява й художнє осяяння. За внутрішнім характером одномоментного охоплення музичного твору стоїть чинник вільного конструювання, боротьби мотивів і прийняття рішення [6, с. 169].

Вважаємо, що джазова імпровізація – це вид художньо-креативної діяльності, під час якої творчий продукт створюється оригінальними музично-виражальними засобами джазового мистецтва через обробку та розробку вихідного музичного матеріалу, запозиченого або оригінального.

Види і засоби імпровізаційної техніки в джазі, як зазначає В. Дряпіка, надзвичайно різноманітні. Вчений вважає, що це зумовлено особливостями різних джазових стилів, індивідуальною виконавською манерою музикантів, специфікою характерних для джазу форм. У джазовому мистецтві широке використання знаходять такі різновиди імпровізації: вокальна, інструментальна, сольна, ансамблева, тональна, атональна, вільна, обмежена. Також імпровізацією може бути короткий брейк або розвинутий мелодичний корус, імпровізація на тему, гармонічну послідовність, імпровізація на імпровізацію, колективна гра

в орнаментально-варіаційній або респонсорній манері, імітація музикантом імпровізаційного стилю інших джазових виконавців [2, с. 10-11].

У сучасній практиці джазового музикування виокремились два принципи імпровізації: орнаментальна варіація на тему та створення нової мелодичної теми. Імпровізаційний процес має свою логіку і послідовність. Механізм імпровізації у джазі будується таким чином, що під час музикування виконавець прикрашає, змінює мелодію і ритміку, імпровізує нові варіанти виконання твору. І саме від індивідуальної майстерності і фантазії музиканта залежить результат імпровізації.

Важлива особливість навчання імпровізації в джазі у процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва полягає в тому, що потрібно вивчити певну кількість музичних елементів, які надалі можна виконувати вільно, без участі свідомості, на субсенсорному рівні.

Таким чином, джазова імпровізація – це таке художнє явище, за допомогою якого студентам можуть творчо розкритися особливості музичного матеріалу джазу (мелодика, ритм, тембр, гармонія тощо) і безліч варіантів їх розвитку. Вивчення особливостей джазової імпровізації сприятиме формуванню у майбутнього вчителя музичного мистецтва розуміння головних складових імпровізаційних структур: особливості мелодичної та гармонічної імпровізації; принципи ритмічного, фактурного, тембродинамічного варіювання. Під час навчання імпровізації студент отримує знання про типи джазової імпровізації; форми музикування: сольне та колективне; стандартну форму джазових композицій, правило «квадрата».

Водночас отримані знання стануть важливим підґрунтям у формуванні та розвитку вмінь створювати елементарні джазові композиції.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз педагогічного потенціалу джазу дозволяє відзначити, що практично всі його виражальні засоби мають високий ступінь творчого та емоційного впливу на студентську молодь. Джазове мистецтво, яке характеризується гострою імпульсивною ритмікою, барвистою гармонією, входить до музичних інтересів молодого покоління, якому близька експресивна і ритмічна музика. Вивчення джазової музики, як найбільш комунікативного виду музичного мистецтва, містить в собі необхідні передумови для вирішення цілісного комплексу музично-педагогічних завдань (розвиток почуття ритму, тембру, форми, слуху, формування правильного розуміння спонтанного музичного висловлювання, основ практичного музикування, вмінь аналізувати різноманітний звуковий матеріал тощо).

Включення майбутнього вчителя музичного мистецтва у процес джазової творчості, ознайомлення із основами мистецтва джазу, принципами джазового мислення, музично-виражальною системою джазу, вивчення закономірностей та механізмів джазової музики, особливостей джазової звукореалізації, сприятиме актуалізації його творчих сил у процесі фахової підготовки, розвитку творчої компетентності та дозволить оригінально підходити до виконання джазових творів.

Подальшими напрямками досліджень є розгляд особливостей навчання імпровізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в основних джазових стилях.

Список літератури:

1. Дряпіка В.І. Розвиваюче навчання і поліфункціональна підготовка педагога-музиканта засобами джазового виконавства / В.І. Дряпіка // Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки. – Н.: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. – № 1. – С. 12-14.
2. Дряпіка В. Розкриваючи світ джазу, рок- і поп-музики : кн. для вчителя / В. Дряпіка. – К.-К.: Трелакс, 1997. – 184 с
3. Конен В. Третий пласт : Новые массовые жанры в музыке XX века / В. Конен. – М.: Музыка, 1994. – 160 с.
4. Королёв О.К. Краткий энциклопедический словарь джаза, рок- и поп-музыки: термины и понятия / О.К. Королёв. – М.: Музыка, 2006. – 168 с.
5. Озеров В. Джаз США. Учебно-справочное пособие / В. Озеров. – М.: ГМПИ им. Гнесиных, 1990. – 160 с.
6. Олексюк О.М. Музично-педагогічний процес у вищій школі / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. – К.: Знання України, 2009. – 123 с.
7. Павленко О.М. Принципи створення джазового соло у процесі інструментальної підготовки вчителя музичного мистецтва / О.М. Павленко // Духовність особистості в системі мистецької освіти : зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О.М. Олексюк. Вип. 3 / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. – С. 66-73.
8. Павленко О.М. Формування вмінь джазового акомпанементу майбутнього вчителя музики у процесі фортепіанного навчання / О.М. Павленко // Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі : науковий журнал / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; редкол.: Олексюк О.М. (голов. ред.), Хоружа Л.Л. (заст. голов. ред.), Бондаренко Л.А. (відп. секр.), Кевішас І. та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. – № 2. – С. 118-122.
9. Рогачёв А.Г. Системный курс гармонии джаза : Теория и практика : учеб. пособие для студентов муз. училищ и колледжей / А.Г. Рогачев. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 126 с.
10. Чугунов Ю. Гармония в джазе : учеб.-метод. пособие / Ю. Чугунов. – М.: Сов. композитор, 1988. – 152 с.

Павленко А.Н.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЖАЗОВОГО ОБУЧЕНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация

В статье раскрыта актуальность обучения джазовому искусству будущего учителя музыки в процессе профессиональной подготовки. Освещена специфика джазового искусства. На основе анализа научных источников раскрыты особенности джазовой мелодики, гармонии, ритма. Рассмотрены виды и средства импровизационной техники в джазе. Выявлены особенности обучения импровизации в джазе. Раскрыты принципы буквенно-цифровых обозначений аккордов в джазовом искусстве.

Ключевые слова: будущий учитель музыки, профессиональная подготовка, джазовое искусство, джазовая импровизация, джазовый ритм, джазовая гармония.

Pavlenko O.M.

Nizhyn Gogol State University

FEATURES THE ART OF JAZZ IN THE FUTURE MUSIC TEACHERS IN PROFESSIONAL TRAINING

Summary

The article deals topicality of learning the art of jazz future music teacher of musical art in professional training. The revealed specifics of jazz music. The revealed specifics jazz melody, harmony, rhythm. The considered types and means of improvisational technique in jazz. The peculiarities revealed of improvisation training in jazz. The revealed principles of alphanumeric chord notation in jazz music.

Keywords: future teacher of musical art, professional training, jazz art, jazz improvisation, jazz rhythm, jazz harmony.